

YABANCI ÜLKELERDE ÜSTÜN YETENEKLİLERE YÖNELİK EĞİTİM UYGULAMALARI

Ramazan Oya > roya@guvender.org.tr

Üstün yeteneklilerin eğitimiyle ilgili ilk çalışmalar, Osmanlı dönemi Enderun Mektebi olarak görülsede 19. yüzyılın sonundan itibaren Dünya’da da bu konu üzerinde denemeler yapılmaya başlanmıştır. 1960’lardan bu yana özellikle ABD ve Kanada başta olmak üzere Avrupa ülkelerinde, güneydoğu Asya, güney Afrika ve Avustralya’da ivme kazanmıştır.

Gerek ülkelerin farklı yapıdaki eğitim sistemleri ve gerekse eğitim ve üstün yetenek konusundaki felsefe ve yaklaşımları sebebiyle birbirinden farklı ve son derece çeşitli uygulamalar ortaya çıkmıştır. Dergimizin bu sayısında okuyucuya bir fikir vermek üzere seçilmiş bazı ülkelerden uygulama örnekleri verilmektedir. Uygulamalar merkezi ya da yerel eğitim otoriteleri, bağımsız okullar ya da merkezler, özel kuruluşlar, vakıflar ya da ana-babaların ve eğitimcilerin kurduğu dernekler veya kişisel gayretlerle gerçekleştirilmektedir. Uygulamalardaki çeşitliliğin bir benzeri üstün yeteneklilerin tanınmasında; yaş ve üstün yetenek alanındaki duruma göre öğrencilerin dağılımı ile programların süresi ve verilmiş biçiminde de izlenmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri

Üstün yetenekliler eğitiminin en çok tartışıldığı, kuramların, modellerin geliştirildiği, yerel, eyalet ve federal düzeyde pek çok uygulamanın gerçekleştirildiği ülke ABD’dir.

Birleşik Amerika’nın çeşitli eyaletlerinde mevcut uygulamalarda pek fazla değişiklik gerektirmeden üstün yeteneklilerin sorunlarına getirilebilecek ilk çözüm olarak hızlandırma akla gelmiştir. Hızlandırma çocuğun kronolojik yaşını değil, akademik hazır bulunuşluk durumunu dikkate alan bir çözümdür. Hızlı gelişen, çok çabuk öğrenen, yaşitlarının bir kaç yaş üstünde performans gösteren çocukların normal gelişim hızını izleyen akranları ile aralarını bekleyerek gelişimlerinin önünün kapanması haksızlık olarak yorumlanmıştır. Bu tür sınıf atlama, ders atlama, kredilendirme gibi uygulamalar, çıkan sorunlara çözüm aramak amacıyla değiştirilip dönüştürülerek farklı çözümlere ulaşılmıştır. Bu çalışmalarda, ilk olarak St. Louise okulları, en yetenekli öğrencilerini belirli sınıflarda “on hafta süre” ile denedikten sonra sınıf atlatma uygulamasına başlamıştır. 1895’de ise New Jersey okulları, ilkokulun sekizinci sınıflarını dört kümeye ayırmayı denemiş; bu yetenek kümelerinin ders programını, durumlarına uygun düşecek bir hızla bitirebilme imkanı vermiştir. California’nın Santa Barbara okul sistemi, sınıfları üç ayrı yetenek bölümüne ayırarak, birbirinden farklı ağırlıkta program izlemiştir. Cambridge, Mass. de uygulanan “çift hızlı” düzenlemede üstün yeteneklilerin, ilkokulun ilk dokuz sınıfını “altı yılda” bitirebilmeleri sağlanmıştır. Portland, Oregon projesinde müfredat, her birisi beşer aylık süreyi kapsayan “18” semestrlik “54” parçaya bölünmüş; çok üstün yeteneklilerin bu müfredat bölümlerini daha kısa sürede bitirerek daha hızlı ilerlemelerine imkan verilmiştir. Kuzey Danver eyaleti, üstün yeteneklileri yaşlarına uygun sınıflarda tutarak programlarını “ek öğrenimle” zenginleştirmiş; Boston ve Vinetka’da ise bu durumda olanların bireysel öğretimlerinin denenmesine girişilmiştir.

Amerika’daki “hızlandırma ve zenginleştirme,yetenek gruplarını ayırma” başlığı altında sıralanabilecek uygulamalar şöyle özetlenebilir:

- 1.Anaokuluna ya da ilkokula erken başlama,
- 2.Sınıf atlama,
- 3.Sınıf atlamayıp bazı dersleri üst sınıflardan alma,
- 4.Orta öğretime erken başlama,
- 5.Yalnızca sınavına girerek bir dersten kredi alma,
- 6.Lisede iken yükseköğretim programlarına katılma,
- 7.Yükseköğretimde uzaktan öğretim programlarına katılma,
- 8.Üniversiteye erken başlama.

Hızlandırma programları olumlu ve olumsuz yanları ile çok tartışılan konulardan birisi olmuştur. Yapılan araştırmalardan ve okulların deneyimleri, uzman kişilerce ve dikkatli yapıldığı takdirde uygulamada denenerek artı ve eksilerin iyi izlendiği durumlarda

hızlandırmanın üstün yetenekli çocuğun lehine olduğu sonucuna varmıştır.

Her düzeydeki akademik hızlandırmanın üstün yetenekli çocuklarda şu özellikleri geliştirdiği söylenmektedir:

- 1.Motivasyonun, okul başarısının ve kendine güvenin artması,
- 2.Zihinsel tembellikten uzaklaşma,
- 3.Meslekî eğitimi daha erken yaşta tamamlama,
- 4.Yükseköğretim maliyetinin düşmesi.

Amerika'da üstün yeteneklilere hizmet sunan bazı programlar arasında yatılı üstün yetenekliler okulları, Uluslararası Bakalorya(IB), Matematikte Üstün Yetenekli Gençlerin İncelenmesi ve Yetenek Havuzu Oluşturma Projesi(SMPY) gibi seçenekler de yer almaktadır. Üstün yetenekliler için Louisiana, Indiana, Illinois, Texas ile Güney ve Kuzey Carolina'da açılan okullar, matematik ve fen ağırlıklıdır. Bu okullar üniversite kampüslerinde yer almakta ve seçilerek kabul edilen öğrencilerine bağımsız inceleme, bilimsel araştırma ve sanatla ilgili projelerin yanı sıra çeşitli sosyal, kültürel ve sportif etkinlikler sunmaktadır. Bunlar genel eğitimin bir parçası olarak okul ya da öğretmenlerce yönlendirilen etkinliklerdir. Okulun içinde ya da dışında öğrenme merkezleri, matematik merkezi, bilim merkezi, sanat merkezi, öğrenme kaynakları merkezi devreye girmektedir. Geziler, Cumartesi Programları, yaz okulları, müzik, dil, sanat ve bilgisayar kampları da zenginleştirme kapsamında anılmaktadır. En etkili zenginleştirme yollarından birisi de mentorlardır. Okul ya da aile tarafından seçilen bu profesyoneller, çocuğa yalnızca ellerinin altındaki işi en iyi nasıl yapacaklarını öğretmekle kalmayıp, onların kişilik gelişimine, çalışma disiplini ve uygun alışkanlıklar geliştirmelerine ve sürecin paylaşılmasından zevk almalarına kadar pek çok katkıda bulunabilmektedir.

Her ne kadar üzerinde pek çok tartışma olsa da üstün yeteneklilerden oluşan farklı gruplamalar ABD'de de yaygındır. Bunlar üç ana başlık altındadır:

- 1.Tam zamanlı homojen sınıflar
 - a.Magnet okullar
 - b.Üstün yetenekliler için özel okullar
 - c.Özel kurumların açtığı okullar
 - d.Okul içinde okul uygulamaları
- 2.Tam zamanlı heterojen sınıflar
 - a.Normal sınıfla birleştirilmiş başka sınıf öğrencileri
 - b.Normal öğrencilerle birleştirilmiş üstün yetenekliler grubu Normal öğrenciler arasına katarak farklılaştırılmış öğretim sunma
- 3.Yarı zamanlı ya da geçici gruplamalar
 - a.Dersten çıkarıp başka mekana götürme
 - b.Kaynakların bulunduğu mekana götürme
 - c.Özel sınıflar
 - d.Klüp etkinlikleri
 - e.Sınıf birincilerine (onur öğrencilerine) özel programlar

Kanada

Üstün yetenekliler eğitiminin örgün eğitimle en uyumlu biçimde kaynaştırıldığı, bilimsel verilerle eğitim kuramlarının en yerinde uygulamalarının yapıldığı ülkelerden birisi Kanada'dır. Özellikle Ontario eyaletinde eğitim yaşantıları kapsam, derinlik, hız ve çeşitlilik açısından farklılaştırılarak öğrencilere sunulmaktadır. Okullarda programın okula uyumunu sağlayan bir koordinatörlük kurulmuştur. Buna bağlı olarak çalışan bir grup öğretmen ile öğrenciler bir yandan bu özel programdan yararlanmakta bir taraftan da üstün yetenek sergilemedikleri alanlarda yaşlıları ile normal öğretimlerine devam etmektedir. Öğretmenlere hizmet içi eğitim verilerek programlara okul düzeyinde katkıda bulunmaktadır. Üniversitelere bağlı enstitüler öğretmenlere lisansüstü düzeyde eğitim sunmakta ve üstün yetenekliler alanında kuramsal ve uygulamalı araştırmalar yapılmaktadır. Üniversitede bu alanda çalışan akademisyenlerle yerel eğitim otoriteleri ve okullar birlikte çalışmaktadır. Eyalet bütçesinde üstün yeteneklilerin eğitimine ciddi mali kaynak ayrılmaktadır.

Rusya

Günümüz Rusya'sının üstün yeteneklilerle ilgili başarılı çalışmalarının kökenleri 1950'li yıllarda kurulan iki tür okula dayanmaktadır. Birinci tür okullar, bölgedeki tüm ortaokul öğrencileri arasından matematik, fizik, kimya, biyoloji ve informatik dallarında ayrı ayrı seçilen ve lise düzeyinde eğitim alan öğrencilere yöneliktir. Bu okullar Moskova, Leningrad, Kiev ve Novosibirsk'teki Bilim Kentinde üniversite kampüslerinde kurulmuştur. Üniversitelerdeki bilim adamları bir yandan da bu gençlere ders vermektedir. Çevrenin tüm imkanları ve çocukların sorunları ile ilgili danışma merkezleri eğitimin hizmetindedir. İkinci tür okullar ise yabancı dil, müzik, folklor, edebiyat ve felsefe eğitiminde yoğunlaşmıştır. Bunların en ünlüleri arasında Stragonov Sanat Okulu, Gnesin Müzik Okulu ve Leningrad Bale Okulu sayılabilir. Sovyet dünyasının bilim ve sanatta olağanüstü performans sergileyen önderlerinin çoğu bu okullarda yetişmiştir.

Avrupa

Üstün yetenekliler eğitimi Amerika'nın hemen ardından Almanya'da da başlatılmış ancak daha yavaş ve daha az deneysel bir biçimde gelişmiştir. Almanya'da 1913 de üstün yeteneklilere özel bir sınıf kurulmuştur. 1918 yılına kadar bu deneme Berlin, Hamburg, Manheim ve öteki Alman kentlerine de yayılmıştır. Ana-babanın sosyo-ekonomik durumu, oturduğu kent bölgesi dikkate alınmadan "Hofnungskinder - umut çocukları" denilen bu öğrenciler sözkonusu özel sınıflara devam edebiliyorlardı. Almanya'da gerçekleştirilen önemli başka bir gelişme de 1917 yılında Berlin'de "Begabenschuhle - yetenekliler okulunun" kuruluşudur. Bu okula öğrenciler yetenek testleri ve öğretmen değerlendirmelerine dayanılarak seçilmiştir. Almanya'da 1978'de bir grup veli ve psikoloğun kurduğu Üstün Yetenekli Çocuklar Alman Derneği(DGfHK), hem kamuoyunun ilgisini bu konuya çekmiş, hem de okul dışı zenginleştirme etkinlikleri düzenlemiştir. Çoğu bir üniversite ya da okulla işbirliği yapan Federal hükümetten ve özel vakıflardan destek alan bir çok araştırma merkezi kurulmuştur. Merkezi Bonn'da bulunan ve büyük ölçüde Alman Federal Hükümeti tarafından mali olarak desteklenen Avrupa Üstün Yetenekliler Konseyi(ECHA) kurulduğu 1987'den bu yana son derece etkili çalışmalar gerçekleştirmiştir. Konseyin düzenli olarak çıkardığı bir bilimsel dergi, bir haber bülteni ve pek çok kitap bulunmaktadır.

İngiltere'de öğrencilerini seçerek alan ünlü ve geleneksel okullarda üstün yetenekliler için ayrıca hızlandırma ve farklılaştırma uygulamaları yapılmaktadır. Tamamen üstün yeteneklilere yönelik iki okul ile çok sayıda müzik ve güzel sanatlar programları genel eğitime paralel yürütülmektedir. Ayrıca Yehudi Menuhin Müzik Okulu, Kraliyet Balo Okulu ve Koro okulları gibi bağımsız okullar da bulunmaktadır. 1989'da velilerin önyak olması ile kurulan NAGC yaz okulları ve hafta sonu zenginleştirme programları düzenlemektedir. İngiltere'de genel eğitim içinde esnek ve erişilebilir imkanlarla üstün yeteneklileri kaynaştırma yönündedir. Bu amaca hizmet eden Müfredat Zenginleştirme Ulusal Derneği(NACE) yıllardır öğretmenlerin yetiştirilmesi ve öğrenme malzemelerinin hazırlanmasında etkin bir rol oynamaktadır.

Hollanda'da Nijmegen Üniversitesinde son derece etkin biçimde çalışan bir Center for the Gifted (Üstün Yetenekliler Merkezi) bulunmaktadır.

İsveç, Norveç, Danimarka'da üstün yetenekliler için ayrı okul ve programlar yoktur. Ancak öğretim çok küçük yaşlarda başladığı ve uzmanlaşmış öğretmenlerle bireyselleşmiş öğretim yapılmakta olduğu için üstün yeteneğin kaybolması ya da heder olması gibi bir problem de yoktur. Bir başka deyişle, üstün yetenekliler de tüm öteki özel eğitim gerektiren öğrenciler gibi ihtiyaç duydukları farklı eğitimi genel öğretim içinde rahatlıkla alabilmektedir.

Nispeten daha kalabalık nüfusa ve eğitime daha az mali kaynakların aktarıldığı İspanya, Portekiz, İtalya gibi ülkelerde üstün yeteneklilerle ilgili araştırma ve uygulamalar yok denecek kadar azdır.

Doğu Avrupa ülkelerinde 1990 öncesinde tıpkı Rusya'da olduğu gibi, özellikle matematik, fizik, kimya, biyoloji ve informatik alanlarında üstün yetenekliler için özel lise düzeyinde okulların yanısıra, dil, güzel sanatlar ve spor dallarında çeşitli yaş gruplarının özel olarak eğitildiği kurumlar mevcuttu. Bu okullar varlıklarını büyük ölçüde sürdürmektedir.

Diğer Ülkeler

Üstün yeteneklilerin eğitim gündeminin öncelikli konuları arasında yer aldığı ülkeler arasında Avustralya ve Yeni Zelanda sayılabilir. Uygulamalar özellikle Avustralya'da eyalet ya da bölge düzeyinde çeşitlilik gösterse de üstün yeteneklilere yönelik etkinlikler gittikçe yaygınlaşmaktadır. Kısa başlıklarla bu faaliyetler, sınıf ortamında zenginleştirme, bir kaç okuldan gelen çocukların oluşturduğu gruplar (cluster groupings), PEAC programı gibi farklı ilgi alanlarını daha da öte öğrenmelere götüren programlar, okul dışında kurulan özel ilgi merkezleri, özel üstün yetenekliler okulları ve hızlandırılmış eğitim ile ek programlar olarak sıralanabilir. Eyalet düzeyinde kurulan üstün yetenekliler dernekleri ile araştırma merkezleri, müzeler, üniversiteler ve vakıflar üstün yetenekliler için programlar hazırlamaktadır. Çok sayıda araştırma merkezinde bu konuda yapılan çalışmalar dünya çapında yankılar uyandırmaktadır. Üniversiteler öğretmenlere "üstün yetenekliler öğretimi" sertifikası ile lisansüstü düzeyde master ve doktora programları sunmaktadır.

Çin'de 1973 yılında başlayan ve daha önceki farklılaştırma yasaklarına rağmen zaman içinde gelişerek üstün yeteneklilerin sınavla seçilerek ayrı bir eğitime tabi tutuldukları ortaokul ve lise düzeyinde okullar ile bu konuların çalışıldığı bir merkez vardır.

Üstün yetenekliler eğitiminin hem kuramsal hem de uygulamalı pek çok çalışmanın yapıldığı ülke İsrail'dir. Konunun bir ulusal öncelik olarak görüldüğü bu ülkede ülkeyi yönetenler en değerli ulusal zenginliklerinin yetenek olduğuna inanmakta ve bunun gereğini yerine getirmektedir. 1970'lerde Eğitim Bakanlığı bünyesinde bir "Üstün Yetenekliler Müdürlüğü" kurulmuş ve bu kuruluş günümüze gelinceye kadar yapılan tüm etkinlikleri koordine etmiş, gelişmiş ülkelerdeki öncü kuruluşlar içerisinde yer alarak etkili programlar yürütmüştür. Aynı yıllarda Tel Aviv'de ilk tam zamanlı üstün yetenekliler okulu açılmıştır. Güzel sanatlara yönelik okulların yanısıra genel zekâyâ öncelik verilmektedir. Diğer ülkelerde de gözlenenler benzer, hızlandırma, zenginleştirme, okul dışı etkinliklerin yanısıra "Bilim ve Sanat Merkezleri" yetenekli çocukların bir araya gelip üreticilik ve yaratıcılıklarını geliştirdikleri yerler olarak ayrı bir önem taşımaktadır. Ayrıca liseyi bitiren tüm kız ve erkek öğrencilerin katılmak zorunda olduğu askerlik hizmeti kapsamında, zekâ testinden en yüksek puan alan % 5'lik bir grup askerlik eğitiminin yanısıra özel bir bilgi ve yetenek geliştirme programı olan TALPIOT programına alınmaktadır. Böylece okul sırasında gözden kaçmış üstün yetenekliler bir fırsat yakalamakta, zaten özel eğitimden geçmiş olanlar da ileride üstlenebilecekleri ve yeteneklerine uygun görevler için eğitilmektedir. Bu programlarda başarılı sayılmak için zekânın yetmediği, çok çalışma, özveri, sabır ve bir amaca bağlanma gibi özelliklerin de beklendiği ifade edilmektedir.

Sonuç

Almanya'dan Amerika Birleşik Devletlerine, Kanada'dan Yeni Zelanda'ya kadar pek çok ülkede millî bir değer olarak görülen üstün yetenekli çocukların eğitimiyle ilgili yaklaşık yüz yıldır çalışılmış ve bu çalışmalar son 20-25 yıldır ivme kazanmıştır.

Ülkemiz, üstün yetenekliler için, tarihteki en uzun süreli ve etkili eğitim merkezi Enderun birikimiyle, yetenekli ve yetişmiş insan kadrosunun bir ülkenin geleceğinde ne denli önemli olduğunu iyi bilmektedir. Başta Milli Eğitim Bakanlığımız olmak üzere toplumun tüm katmanlarıyla birlikte; okul öncesi, ilk ve orta öğretim çağındaki yaklaşık 500 bin üstün yetenekli çocuğumuza sahip çıkılmalıdır. Bu çocukların ihtiyacı olan ve pek çok ülkede uygulanan değişik yöntem ve teknikler, Enderun deneyiminden de yararlanılarak yöresel farklılık ve zorluklar da göz önünde bulundurulup biran önce hayata geçirilmelidir.

Kaynaklar

- 1.Mitat Enç, Üstün Beyin Gücü: Gelişim ve Eğitimleri, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1979
- 2.Mitat Enç, Özel Eğitime Giriş, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1987
- 3.Yetişemediğimiz Çocuklar: Üstün Yetenekli Çocuklar ve Sorunları, Eduser Yayınları, Ankara, 2001
- 4.Üstün Yetenekli Çocuklar Politika Önerileri Komisyonu Ön Raporu, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 2004
- 5.Üstün Yetenekli Çocuklar Seçilmiş Makaleler Kitabı, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 2004
- 6.İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı, T.T.K. Basımevi, Ankara 1988
- 7.Millî Eğitim İstatistikleri, MEB, Ankara 2005